

Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie

PROBLEMY NOWOCZESNEJ EDUKACJI

The problems of modern education

Tom VIII

Rozwój – Potencjał – Deficyty

Development – potential – deficiency

Pod redakcją
Edyty SADOWSKIEJ
Mateusza DĄSALA

Częstochowa 2018

Viktoriia PARTOLA

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, Україна

Зміст освіти як засіб формування загальнонавчальних умінь молодших учнів вальдорфської школи

Вступ

Сучасна початкова школа має не лише забезпечувати учнів певним обсягом знань, а й уміннями використовувати їх, оперувати ними під час розв'язання теоретичних або практичних завдань навчальної діяльності. У початкових класах, де закладаються основи навчальної діяльності учнів, вирішення даної проблеми потребує особливої уваги, оскільки без сформованості загальнонавчальних умінь на початковому етапі навчання не можливе ефективне подальше засвоєння глибоких і міцних знань у середніх і старших класах. Адже сформованість цих умінь дає можливість зменшити витрати часу і зусиль учнів на виконання навчальних завдань, і тим самим сприяє запобіганню перевантажень учнів у навчальному процесі.

Усвідомлення значимості цієї проблеми зумовлює пошук найсприятливіших шляхів її розв'язання. Особливо цінним у цій площині є вивчення надбань вальдорфської початкової школи.

Аналіз останніх досліджень засвідчив, що питання організації змісту навчально-виховного процесу вальдорфської школи на початкових етапах навчання розглядалося в таких основних аспектах: розкриття теоретичних основ організації навчально-виховного процесу вальдорфської школи (В. Загвоздкін, О. Іонова, А. Пінський), аналіз розвитку пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки (С. Лупаренко), здоров'язбереження школярів (О. Лукашенко).

Водночас питання виявлення потенційних можливостей організації змісту початкової ланки навчання вальдорфської школи як ефективного засобу формування загальнонавчальних умінь учнів не було предметом цілеспрямованого дослідження.

Формування цілей статті: розкриття вальдорфського змісту освіти початкової ланки навчання як засобу формуванні загальнонавчальних умінь школярів.

Результати дослідження

Аналіз освітньої практики вальдорфських шкіл свідчить про те, що їх навчальні програми постійно розвиваються. Програми, ґрунтуючись на за-садах, розроблених Р. Штайнером (Штокмайер, К., 1995), удоскона-люються з урахуванням соціально-культурних обставин, що складаються в конкретній країні, та науково-педагогічного досвіду, накопиченого у процесі міжнародного співробітництва понад 1000 вальдорфських шкіл світу.

Загалом навчальні програми вальдорфських шкіл поділяються на два основних види – «горизонтальні» й «вертикальні» навчальні програми.

Так, «горизонтальна» навчальна програма є описом дидактичної погод-женості різних предметів для певних періодів розвитку дитини. Проте за певним змістом навчальної дисципліни необхідно постійно бачити дитину, яка сама створює істинну «навчальну програму». Саме на таку на «нав-чальну програму» й має орієнтуватися кожний учитель.

За своїм змістом «горизонтальна» навчальна програма спрямована на виявлення зв'язків між предметами, тому щодо конкретного змісту занять вона є неповною й фрагментарною. Невиразність й неповнота змісту го-ризонтальної навчальної програми конкретизується й набуває чітких кон-турів у «вертикальних» навчальних програмах. Саме в них розкриваються методологічні, змістові, методичні аспекти окремих навчальних дисциплін. Однак і ті найважливіші акценти, які розставляються всередині певної предметної галузі й на яких наголошується у «вертикальних» навчальних програмах, неможливо до кінця усвідомити без звертання до педагогічної антропології як основи вальдорфської школи (Програма для вальдорф-ських шкіл України: 1–4 кл, 2008).

Як свідчить аналіз навчальних програм вальдорфських шкіл, цілі й за-вдання навчальних дисциплін – незалежно від характеру шкільних пре-дметів (академічного, художньо-мистецького або ремісничо-прикладного) мають усебічну спрямованість – на охоплення й розвиток усього душе-вного спектру дитини: мислячого пізнання, сприймаючого переживання, творчих дій. І таким чином учень привчається цінувати отримання знань через процес переживання, відкриття й можливості застосування знань у креативній праці.

З огляду на вище зазначене власне поняття «шкільний предмет» у вальдорфській педагогіці замінюється поняттям «предметна галузь». Це поняття ширше поняття «шкільний предмет»: будь-яка навчальна ди-

сципліна з позиції вальдорфської педагогіки, окрім суто предметного змісту, має й естетичний, життєво-практичний, соціально-моральний та інші компоненти. Тобто вальдорфська школа прагне максимально розширити роботу з «предметом», включаючи його у більш широкі контексти (Програма для вальдорфських шкіл України: 1–4 кл, 2008).

Розглянемо це детальніше

Так, перед заняттями *рідною мовою*, окрім розвитку мовлення, навчання письму і читанню, ставляться завдання вироблення правильного відчуття мовлення, його сили, краси, мудрості, розвиток естетичних і соціальних відчуттів, здібностей слухати й співпереживати та ін.

Загалом у вивченні рідної мови особливий акцент робиться на зв'язку мовлення з усією цілісною істотою людини, її мислення, переживання й волі. Здатність до мовлення пов'язується не лише з інтелектом і почуттями, але й з усім фізичним розвитком дитини. Педагогічно це означає, що сприяти розвитку мовлення можна не лише тоді, коли учень чує мову дорослого або говорить сам, але й тоді, коли з дитиною проводяться заняття, спрямовані на різноманітну рухову активність. Це дозволяє використовувати весь потенціал роботи з мовленням для формування задатків, здібностей, усіляких умінь дитини (Програма для вальдорфських шкіл України: 1–4 кл, 2008).

З огляду на вище зазначене не здається дивним те, що у вальдорфській школі читанню передує письмо, де сильніше задіяна діяльність волі (тілесної моторики), що, у свою чергу, ефективно впливає на формування думок дитини (Іонова, Е., 1997, с. 224).

Цілісний підхід виявляється й у тому, що навчання письму, знайомство з буквами здійснюється як аналітичним, так і синтетичним способом. Це зумовлено тим, що чергування операцій аналізу та синтезу є досить важливим для розвитку пізнавальних здібностей дитини, її загальнонавчальних умінь.

Згідно з навчальною програмою дитина спочатку прилучається до аналітичної діяльності. Так, учневі пропонується вимовити слово, яке потім записується на дошці, хоча дитина ще не знайома зі складом літер цього слова. Дитині показується весь образ слова в цілому, без попереднього розчленування на літери. Далі учню надається можливість скопіювати це слово (перед тим, як перейти до окремих букв, дитина копіює окремі слова). Далі слово аналізується: дитині показується, що слово починається з певної літери, яка аналізується, потім аналізується наступна літера тощо. Отже, у вальдорфській школі виходять не з синтезування окремих літер, а беруть одразу цілі речення, аналізують їх до слів, а потім із слів виокремлюють літери й приходять нарешті до звуків,

завдяки чому пробуджується свідомість дитини (Штейнер, Р., 1995, с. 159–161).

Аналіз змісту вальдорфської освіти засвідчує, що значний розвивальний потенціал має математика. Так, у вивченні чисел має гармонійне поєднання аналітичної й синтетичної діяльності школярів. Числа передусім «аналізуються», або розчленовуються (наприклад, число 5 можна уявити як 3 і 2 або 4 і 1). Потім робиться протилежний крок – синтез (3 і 2 додаються, у результаті чого отримують 5). Схожим чином у множенні можна виходити не із співмножників, а починати з добутку й різними способами отримувати співмножники, а потім уже звертатися до синтезу.

Аналітичний підхід до чисел дозволяє будь-яке число представити багатьма варіантами. Такий розгляд чисел і операцій над ними не дозволяє ототожнювати математику з деяким примушуванням, насиллям, формує глибоке почуття гармонії між індивідуальною свободою й громадською думкою, сприяє набуттю дитиною свободи в галузі уявлень (Штейнер, Р., с. 157; Іонова, Е., 1997, с. 222).

У площині досліджуваної проблеми важливе значення мають *заняття ручною працею*, які, окрім очевидних завдань набуття вмінь і навичок у різних галузях людської діяльності, спрямовані на розвиток мовлення й мислення дітей. Це зумовлено зв'язком між тактильними відчуттями, координацією рухів і розумовими здібностями людини, зокрема її здатності судження.

Із цього приводу Р. Штайнер відзначав: «Вчити хлопців в'язати й інше – це не каприз із нашого боку. Дякуючи роботі рук формується те, що істотно покращує в людині здатність судження. Ця здатність найменшим чином розвивається, коли людину змушують виконувати логічні вправи. Власне кажучи, логічні вправи навіть і не призначені для розвитку здатності судження. Коли людину змушують виконувати логічні вправи, пов'язуючи суб'єкт і предикат, не відбувається ніякого поліпшення здатності судження. Навпаки, відбувається її окостеніння. Так виховується людина, яка в подальшому житті буде постійно висловлювати судження за однією й тією ж схемою. Якщо давати дитині багато розумових вправ, буде вихована схематична людина» (Штокмайер, К., 1995, с. 47).

Слід зазначити, що процесом інтеграції у вальдорфській школі охоплені всі навчальні дисципліни. Так, у вивчення природознавства залучаються математичні знання, а навчання математики пов'язується з природознавчим досвідом та ін.

Усі навчальні дисципліни вивчаються в органічному зв'язку з навчанням рідної мови (Програма для вальдорфських шкіл України: 1–4 кл, 2008, с. 18).

У навчальних програмах вальдорфської школи тісно пов'язані між собою рідна мова й література, оскільки вони ґрунтуються на спільних

дидактичних цілях і в їх основі одні й ті ж види мовленнєвої діяльності (слухання, читання, висловлювання – усні й писемні). Художня література у вальдорфській школі є головним засобом розвитку в учні тонкого відчуття мовлення, яке є найважливішою базою, на якій формуються вміння й навички в галузі рідної мови (Іонова, Е., 1997).

Разом із тим найбільш значущою й специфічною рисою вальдорфської школи є органічне залучення в навчання когнітивних предметів *елементів мистецтва*.

Це має насамперед антропологічне обґрунтування, оскільки згідно з педагогічною концепцією вальдорфської школи не слід обмежуватись тільки науковим розглядом шкільних предметів. Бо є ще й інший погляд на ту ж саму дійсність – поетичний і художній, коли в зовнішньому знаходяться людські, духовні і душевні риси, які треба розкрити. У цьому зв'язку необхідно наукову картину світу, явища доповняти поетичним або художнім зображенням (Програма для вальдорфських шкіл України: 1–4 кл, 2008).

Художній підхід, за Р. Штайнером, повинен мати всеохоплюючий характер, тобто поширюватись і на когнітивні предмети: «ми повинні докладати всіх зусиль до того, щоб якомога більш художньо будувати викладання тих навчальних предметів, які самі в собі не мають чого-небудь художнього» (Штайнер, Р., 1975, с. 76).

Так, значний художній елемент уводиться в навчання рідній мові, а саме: малювання форм, рецитація, малювання рідкими фарбами.

Наприклад, однією галуззю художніх занять є малювання рідкими фарбами. Система вправ така, що учні не займаються копіюванням й зображенням предметів, а пізнають фарби – червону, жовту, синю та ін. – в їхній суті. Найважливішим тут є сам процес, у який поринає дитина, уважне сприйняття відчуттів, збагачення їх почуттями. Усвідомлення повинно прийти само по собі як останній крок і викликати при малюванні в душі дитини «відчуття кольорової перспективи». Завдяки цьому в дитині виробляються рухливі уявлення, рухливі сприйняття, рухливі вольові дії. Інтенсивне диференційоване сприйняття червоного як наближення й синього як віддалення, що веде до відповідних душевних рухів, надто важливе для усвідомленого читання. Перший жест – наближення, занурення в написане – веде до узнавання знаків і слів; другий – віддалення, встановлення дистанції – робить можливим розуміння смислу прочитаного.

Малюванням рідкими фарбами супроводжується й вивчення інших дисциплін, зокрема природознавства. Окрім цього, у навчання, наприклад основам зоології (4-й клас), активно залучається й ліплення: діти роблять фігурки тварин – «кішка, яка спить», «косуля, котра відпочиває», «корова, яка лежить», «лев, котрий готується до стрибку» та ін. Такий підхід

узгоджується з найважливішою стратегією вальдорфської освіти: «художнє передує інтелектуальному» (або «від дій до розуміння») й надає можливість учневі безпосередньо пережити й досягнути характер і поведки конкретної тварини.

Отже, неформальне включення в навчальний процес як обов'язкових компонентів художнього, поетичного й музичного сприйняття світу, синтез наукового й художнього підходів до розгляду навчального матеріалу, які взаємно збагачують один одного, оживлення навчання кольоровими і звуковими переживаннями викликають у дитини душевні рухи. Учень починає, з одного боку, емоційніше ставитися до кольорового й звукового розмаїття, а з іншого – більш тонко, глибше розуміти й відчувати прекрасне та потворне, моральне та аморальне у світі. Очевидно, що це позитивно впливає на загальний розвиток дитини в цілому й на формування її загальнонавчальних умінь зокрема.

Одним із засобів формування загальнонавчальних умінь у молодших учнів, що відповідає вищезазначеним вимогам, є навчальні проекти. Проекти – це певні види робіт, невеликі дослідження, що виконуються школярами.

Уже у початковій школі учні долучаються до виконання елементарних проектів з окремих предметів. Здійснення проектів обов'язково має практичну спрямованість, тобто включає в себе велику кількість демонстрацій, спостережень, що відбуваються реально, при цьому зміст проекту не обмежується емпіричним рівнем пізнання. Тим самим у мисленні учнів формуються, пророблюються та вибудовуються за певною логічною послідовністю навчальні вміння на шляху між сприйняттям і висновком (поняттям).

Слід зазначити, що проекти які використовуються у вальдорфській школі обов'язково, об'єднуються самі різноманітні предметні галузі. Так, засвоєні на міжпредметному підґрунті навчальні вміння набувають вищих рівнів сформованості, набувають можливості більш широкого переносу.

Значущими видами проектної діяльності з огляду на вирішення питання формування загальнонавчальних умінь молодших школярів є індивідуальні або колективні міжпредметні чи надпредметні проекти. До таких проектів належать виконання власних досліджень із різноманітних соціально значущих тем, як-то: „Спорудження будинку”, „Хліб”, „Охорона навколишнього середовища” та ін. Зокрема під час здійснення проекту «Хліб» діти самі обробляють землю, сіють, вирощують і печуть хліб і потім пригощають хлібом, здобутим власними руками, батьків, друзів на святі врожаю.

Як стверджують вальдорфські вчителі, усі речі і процеси, які дитина сприймає мають внутрішній зв'язок, слугують певній меті, несуть у собі сенс. У попередні часи діти мали можливість спостерігати за по-

всякденним життям дорослих пережити досвід такого сприйняття. Селянин, який сіє зерно і збирає врожай; мельник, який робить із нього борошно; пекар який випікає хліб із борошна, – такого роду сприйняття являє дитині послідовність наступаючих один за одним процесів, чий закономірний зв'язок безпосередньо відкривається дитині.

У сьогоднішньому технічному світі, де стільки речей створюється машинами, подібне сприйняття практично зникло. Таким чином, у свідомості дитини не утворюється зв'язок між окремими явищами. Але, у дітей існує елементарна потреба вникати у світ із розумінням, переживати його як маючий сенс. Для їх розвитку потрібно хоч іноді переживати, те що означає, коли наприклад коли жар, необхідний для приготування їжі, виникає не від натискання кнопки, а дякуючи горінню дерева, що перед цим розпиляли і нарубали. Мова іде про те, щоб підвести їх до первинних, елементарних ситуацій, у яких вони шляхом власної діяльності і безпосереднього спостереження знайомляться з осмисленими діями, що вибудовано одна за іншою і зав'язаними одна на іншій виходячи із самої логіки явищ. Закріплення цих знань у вальдорфській початковій школі відбувається не ізольовано, а у конкретних умовах, що мають життєву спрямованість. За реалізації подібних проектів сформовані під час засвоєння навчального матеріалу загальнонавчальні вміння реалізуються в безпосередньому життєвому середовищі дитини.

Висновок

Таким чином, навчальні плани та програми вальдорфської школи характеризуються всебічною спрямованістю (охоплення учнів у мисленні, переживанні, діянні) й інтеграцією шкільних предметів (поєднання вивчення когнітивних предметів з елементами мистецтва і праці), що забезпечує цілісний розвиток дитини, сприяючи інтенсифікації процесу формування загальнонавчальних умінь.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в осмисленні досвіду побудови змісту освіти учнів як засобу формування загальнонавчальних умінь у практиці вальдорфської початкової школи, що якнайкраще відповідає запиту сучасних потреб початкової школи.

Бібліографія

- Ионова Е.: *Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты*. Харьков: «Бизнес Информ» 1997.
- Партола В.В.: *Формування інтелектуальних умінь молодших школярів у процесі навчання математики: досвід вальдорфської школи. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 2013, 40, 180–187.

- Програма для вальдорфських шкіл України: 1–4 кл. Київ: Генеза 2008.*
Штейнер Р.: *Антропология и педагогика*. Москва: Парсифаль 1975.
Штейнер Р.: *Духовное обновление педагогики*. Москва: Парсифаль 1995.
Штокмайер К., Штейнер Р.: *Материалы к учебным программам вальдорфских школ*. Москва: Парсифаль 1995.

Summary

CONTENT OF EDUCATION AS A MEANS OF FORMING THE GENERAL EDUCATIONAL SKILLS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN AT WALDORF SCHOOL

The main aspects of the content of primary education at Waldorf school have been analyzed from the position of solution to the problem of formation of junior schoolchildren's general educational skills. It has been clarified that training programs provide the process of formation of general educational skills as a component of child's holistic development. It has been shown that this approach determines qualitative expansion of the term "school subject" to the term "subject area". It means that any educational discipline besides its subject content has comprehensive orientation (influence on schoolchildren's thinking, feeling and will) and involves integration of school subjects (combination of study of cognitive subjects with elements of art and labour).

Keywords: junior schoolchildren, content of education, formation, general educational ability.